

УДК 378.147:[94:7
DOI 10.31654/2663-4902-2024-PP-1-104-111

Кучменко Е. М.

доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
kuchmeh@yahoo.com
orcid.org/0000-0003-1311-4181

Давиденко Ю. М.

кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
davidenko_yuri@ukr.net
orcid.org/0009-0009-2476-093X

Бровко А. Г.

кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
alyona_brovko@meta.ua
orcid.org/0000-0002-8490-7990

Прудько В. О.

кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
prudkoslava@gmail.com
orcid.org/0009-0006-9300-9910

**ТЕОРЕТИКО-ПЕДАГОГІЧНА СКЛАДОВА В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦЯ ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН**

Стратегія оновлення вищої освіти визначає вивільнення від ідеології догматизму, розширенням діапазону пізнання, умінням зберігати спадщину і відкидати застарілі концепції поки вони не перетворилися в окови на шляху розвитку. Із врахуванням європейського досвіду в Україні, на сучасному етапі, відбувається процес творення відповідної наукової парадигми щодо національної освіти через особливе бачення соціокультурних змін, які відбуваються в нашій країні. З цієї точки зору фаховий розвиток майбутнього викладача – це процес якісних змін, які покликані створити умови для переходу від формально-теоретичного знання до практичних умінь і навичок, від уявлень про реалії художньо-педагогічної діяльності до творчого професійного мислення, основою якого є акмеологічне зростання рівня педагогічної культури та вмотивована потреба у професійному самовдосконаленні викладачів історико-мистецьких дисциплін.

Вирішення проблеми ефективної підготовки майбутніх викладачів-істориків культури до продуктивної діяльності щільно пов'язано з мірою розвитку їх професіоналізму та ефективності виконання практичної діяльності на шляху до пошуків власної майстерності. Адже майстерність – це категорія, що характеризує властивість особистості, набуту з досвідом, вищий рівень професійних знань, умінь та навичок, постійного прагнення до акме вершин.

Теоретико-методологічною основою даної статті становлять теорії наукового пізнання, філософські положення про сутність історії мистецтва і мистецтва в цілому, як специфічної форми суспільної свідомості та художнього пізнання дійсності; єдність теорії і практики, загальнопедагогічні принципи та підходи в

умовах гуманітаризації освіти, системно-цілісний, діяльнісний, аксіологічний та особистісно-орієнтовний, теоретичні і методичні положення мистецької освіти.
Ключові слова: *культура, історія, мистецтво, теоретико-педагогічна підготовка, аксіологія, акмеологія, вчитель мистецьких дисциплін, теорія, методологія, стратегія, національна самосвідомість, духовна спадщина, духовна самобутність, освіта, музичне мистецтво, художня творчість.*

Постановка проблеми На етапі інтеграції вітчизняної вищої освіти в європейський освітній простір проблема формування педагогічної культури майбутніх фахівців з історії мистецтв набуває особливого сенсу. Саме освітяни забезпечують культуротворчий вплив на духовність нації.

Ми переживаємо нині період поглибленого інтересу до всіх культурних цінностей, створених людством у минулі віки й тисячоліття. Ці шедеври невичерпні, як невичерпний людський геній. Не випадково англійський теоретик мистецтва Дж. Рескін вважав, що великі нації записують свою автобіографію у трьох книгах – справ, слів, мистецтва, але лише остання заслуговує на повне довір'я.

Мистецька освіта завжди плекала духовну культуру суспільства. Саме приклади історико-культурної спадщини формують національну духовність, самосвідомість, культуру мислення. А це і є підґрунтям для самореалізації.

Слід відмітити, що історія культури досліджує реальний процес спадковості культурного розвитку різних епох, країн і народів. Вона дає значний матеріал, який свідчить про різноманітність культурних досягнень і цінностей, про внесок народів у світову культуру людства, про труднощі і протиріччя культурно-історичного процесу, про долю великих цивілізацій Європи, Азії, Індії, Китаю, Америки, Африки, Австралії, Росії, України та інших регіонів світу.

Історія культури формує знання про культурну спадщину, пам'ятках матеріальної і духовної культури, цінностях і нормах життя, ідеалах і символах різних народів; досліджує походження, витоки культурних явищ, процес їх поширення. Історія культури – пам'ять людства, яка передається від покоління до покоління.

Вчитель, висококваліфікований фахівець апріорі є відповідальною, діалектико-мислячою людиною, яка цінує духовні багатства і тяжіє естетично збагатити Світ. У зв'язку з цим постає необхідність у напрацюванні теоретико-методологічної стратегії підготовки викладачів з історії культури, мистецьких дисциплін, що і визначає актуальність теми даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна освіта стає обов'язковою умовою навіть у тих сферах, де раніше було достатньо лише практичного або політичного досвіду. Роздумуючи про ці тенденції французький соціолог П. Бурдьє назвав освіту «символічним капіталом», який може дати шанс для підвищення соціального статусу особистості, стати фактором соціальної мобільності, зміні професії на більш престижну і високооплачувану.

Саме ці фактори визначають стратегію розвитку вищої освіти в Україні. Культура стає основою підготовки спеціаліста, бо відкриває значні можливості для вивчення духовного спадку, дає орієнтир у житті сучасного суспільства. Виходячи з цього - культура стає необхідною умовою людського життя.

Основні питання професійної освіти плідно розкриваються в наукових працях А. Алексюка, І. Беха, В. Бондаря, Н. Дем'яненко, І. Зимньої, І. Зязюна, Г. Костюка, А. Козир, О. Леонтьєва, А. Маркової, І. Синиці, Т. Танько, Ю. Підасого, М. Фіцули, В. Федоришин, Ю. Штокгаузена та ін. Акцентуємо увагу, що феномен «педагогічна культура» трактується вченими як складова загальної культури особистості: у процесі вчителювання. Трансляції професійних якостей учителя, в діях, що відбуваються в певних умовах та потребують коректування та врахування специфіки педагогічної діяльності (В. Бенін, Є. Бондаревська, І. Ісаєва, В. Сластьонін та ін.).

Роль і місце історичної культури на сьогодні набуває особливого значення, бо саме у її контексті відбувається генетичний зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім (М. Барг, Й. Рюзен), історична культура являється частиною ментального й вербального фонду суспільства і є одним з важливих засобів щодо соціальної циркуляції знань (Д. Вульф), культурний конструктивізм зводиться в кінцевому рахунку до застосування величезного інтелектуального потенціалу культури до практики історичного мислення (В. Вжосек). Комунікація історії й культури діалогічна: культура привносить в історію принципи толерантної інтерпретації, а історичне мислення насичує культуру глибинним розумінням зв'язку часів. У широкому розумінні культура – не «музей старожитностей», а живий процес, що включає виробництво, збереження, споживання духовних цінностей. (Л. Нагорна) Саме поняття «історична культура» дуже широке, воно включає усю систему донесення історичних знань до розуму включаючи і засобами культури (Е. Кучменко).

Основний матеріал. XXI ст. значно розширить необхідний набір знань і особистих достоїнств, зробить обов'язковим не тільки удосконалене володіння комп'ютером, навичками маркетингу і менеджменту, новими технологіями у бізнесі, практичне використання іноземної мови з метою міжнародного спілкування, але і накреслить більш високі вимоги до рівня духовної культури.

Стратегія оновлення вищої освіти визначає вивільнення від ідеології догматизму, розширенням діапазону пізнання, умінням зберігати спадщину і відкидати застарілі концепції поки вони не перетворилися в окови на шляху розвитку [1].

Прискорення темпів модернізації суспільства тягне за собою зміни у світі цінностей, і система гуманітарної освіти здатна підготувати молоду людину до зустрічі з майбутнім. Зростаючий процес взаємовпливу культур, всебічний розвиток національно-етнічної самобутності культур, вивчення динаміки і діалектики функціонування культур у суспільстві, формування духовних цінностей людини стимулюють інтерес дослідників і практиків до розробки історико-культурологічних знань та удосконалення теоретико-методологічної стратегії підготовки викладачів історико-культурологічних і мистецьких дисциплін [2].

Теоретико-методологічна стратегія підготовки викладачів істориків культури втілюється у підходах до пізнання. У зв'язку з цим, основними підходами до підготовки викладачів з дисциплін історико-культурного спрямування нами окреслено: системно-цілісний, особистісно-психологічний, професійно-педагогічний, творчий, аксіологічний та акмеологічний.

Системно-цілісний підхід забезпечує дослідження становлення професіоналізму вчителя як багатоаспектного поняття взаємозалежних і взаємопов'язаних елементів, тим самим сприяючи розробці засобів пізнання та конструювати складно організуючі об'єкти. При аналізі цього наукового підходу І. Зязюн підкреслював. Що потреба в системних уявленнях виникає при зіткненні зі складністю реальних життєвих явищ. Ці уявлення сприяють передбаченню суперечностей, постановці проблем і пошуку адекватних засобів щодо їх вирішення. Системний світогляд конкретизується в системному мисленні як сукупність здібностей для побудови моделей проблемних ситуацій шляхом виокремлення всіх суттєвих для їх формування, фіксації і вирішення факторів, а також організацію їх в ієрархічну доцільність [3].

Системно-цілісний підхід до мистецької діяльності забезпечує вирішення проблеми введення особистості у світ творчого процесу та освоєння інформації через цілісне сприйняття історико-мистецького образу і його відтворення. У цій інтелектуальній діяльності вищого гатунку відбувається внутрішня робота особистості над пізнанням світу та усвідомленням себе у світі, що сприяє виробленню уміння налагоджувати стосунки з людьми та навколишнім середовищем. Цілісний підхід до підготовки майбутніх фахівців мистецького профілю знаходить відображення у взаємодії компонентів, які пов'язані з естетично-мистецьким, педагогічним та виховним початком [4].

Що стосується специфіки особистісно-психологічного підходу, то її суть полягає у тому, що процес конструювання і реалізації педагогічної діяльності орієнтується на особистість як мету, суб'єкт та ефективний результат. Цей підхід характеризує особистість як унікальне явище, що передбачає створення відповідних умов для природного процесу саморозвитку та самореалізації у становленні творчого потенціалу суб'єкта освіти. Особистісно-психологічний підхід регулює систему професійно-вагомих відносин та спрямований на формування професійно-важливих якостей та практичних навичок, які сприяють саморегуляції, самоорганізації та самореалізації педагога у процесі практичної діяльності, спонукає майбутнього фахівця до активної діяльності. Проте вплив на активність можливий в аспекті зміни психологічних характеристик особистості, групових норм, суспільної думки або настрою шляхом використання соціально-психологічних закономірностей. Ці засоби діяння у системі управління називаються психологічними методами управління [4].

Особистісно-психологічний підхід дозволяє враховувати суб'єктивно-психологічні особливості педагога історико-мистецьких дисциплін. Науково обґрунтована та підкріплена практикою типологія педагогів дозволяє більш цілеспрямовано формувати основи із професіоналізму в процесі навчання у навчальних закладах. Визначення типологічної класифікації у майбутніх викладачів історико-мистецьких дисциплін у період навчання у навчальних закладах робить можливим зафіксувати залежність якості підготовки студентів від структури та принципів організації цієї діяльності.

Згідно з сучасними вимогами особистісно-психологічний підхід спрямований на особистісно зорієнтовану освіту, де основними є процеси самовизначення, самореалізації, саморегулювання тощо. У зв'язку з цим, доцільно визначити залежність професійної орієнтації студентів у майбутній практичній діяльності обставинами не тільки особистого, а й суспільного життя. Тому координати навчання майбутніх фахівців історико-мистецької освіти мають зумовлюватись не тільки завданнями самореалізації, а й соціальними інтересами, зокрема, суспільної ролі історії, культури і мистецтва. Використання ідей акмеології дозволяє теоретично обґрунтувати особистісний компетентно-професійний стиль організації фахової діяльності студентів, підвести їх до оволодіння системою історико-пізнавального та мистецького – педагогічного самоуправління, що є стрижнем суб'єктивно оптимальної траєкторії самореалізації майбутнього викладача історико-мистецьких дисциплін у продуктивній діяльності.

Методологічна значущість вказаних підходів визначається їх методичною спрямованістю на продуктивну практичну діяльність, що забезпечує професійно-педагогічний підхід. Він включає систему професійних знань, умінь, навичок, фахові здібності та професійно-важливі якості особистості, які спрямовані на урахування специфіки професійної діяльності, формування позитивного ставлення майбутнього фахівця до професії, усвідомлення себе як фахівця-професіонала.

Багатокомпонентна діяльність учителя, яка обумовлена розвитком його професійно-педагогічних та особистісних якостей, пов'язана багатомірними стосунками, характером взаємодії з учнями під викладання навчального матеріалу з історії культури та історії мистецтв. Ці зв'язки та їх ієрархія утворюють інтегральні характеристики діяльності майбутнього викладача історико-культурологічних та мистецьких дисциплін, детермінують його професійний розвиток, що за сутністю, є об'єктом розвитку.

Діяльнісно-творчий підхід ґрунтується на концептуальному визначенні творчої діяльності основою, засобом і вирішальною мовою розвитку особистості. Творчий метод покликаний диктувати таланту і майстерності як їм розвиватися, який життєвий матеріал відібрати, яким чином цей матеріал перетворювати, до якої мети йти, та в ім'я чого творити.

Дослідники визначають, що творчий метод утворюється від сполучення таких головних установок: пізнавальної, яка визначає спрямованість художнього пізнання і його внутрішню структуру; ціннісної, яка визначає характер системи цінностей і засобів їх впровадження у художні твори; моделюючої, що визначає принципи побудови обраних моделей життя (життєподібний чи фантастичний, алегоричний чи символічний тощо); конструктивної, яка визначає прийоми конструювання матеріальної основи твору; мовної і комунікативної, яка визначає засоби перетворення матеріальної конструкції твору у систему знаків. За допомогою яких координуються зміни та характер художньої мови (ступінь її традиційності, загальної зрозумілості тощо).

Що стосується аксіологічного підходу, то він дозволяє спрямувати зміст, форми та методи навчання на формування професійної майстерності як системи ціннісних орієнтацій особистості педагога з історії культури, історії мистецтв. Відповідно, історико-культурні цінності є результатом духовного опанування особистістю творами історичного, мистецтвознавчого спрямування, усвідомлення їх змісту, естетичної форми, здійснення глибокого всебічного педагогічного, історико-культурного, соціально-духовного аналізу. Аксіологічний підхід виступає як реалізація суб'єктивно-об'єктивних відносин у творчому колективі. Основними його ознаками є усебічне розуміння природи цінностей, їх загальна значущість.

Розглядаючи аксіологію як теорію цінностей, що пов'язує й досліджує якості та властивості предметів, явищ, процесів, які здатні задовольняти потреби, інтереси й бажання людей центральним її пунктом доцільно вважати питання про природу і можливості оцінок й оціночних суджень: співвідношення у них елементів абсолютного й відмінного, об'єктивного та суб'єктивного, питання про критерії такого розрізнення й умови співвідношення різних систем цінностей.

З точки зору акмеологічного підходу щодо професійної підготовки майбутнього викладача історико-культурологічних і мистецьких дисциплін основними орієнтаціями визначено: цінності, які пов'язані з утвердженням ролі й значення в соціальному та професійно-педагогічному середовищі; підвищення значущості та престижу професії педагога історика мистецтв у загальноосвітній школі; можливість особистісного впливу на духовний розвиток учнів художньо-мистецькими засобами; творче вдосконалення змісту, форм, методів щодо навчання історико-мистецьких дисциплін та виховання школярів.

Сутність акмеологічного підходу полягає у комплексному дослідженні цілісності суб'єкта, котрий проходить ступінь зрілості, коли його індивідуальні, особистісні та суб'єктивно-діяльнісні характеристики вивчаються у єдності, в усіх взаємозв'язках, з метою сприяння досягнення ним вищих рівнів розвитку [5]. Необхідною умовою сучасної акмеологічної освіти є високопрофесійно підготовлений фахівець, тобто особистість, що мислить професійно, творчо, компетентно. У зв'язку з цим особливого значення набуває такий елемент майстерності педагога з історії культури, як мистецтво творчої взаємодії з учнями, що потребує оптимальної професійно-психологічної підготовленості.

У сучасному трактуванні акмеологія визначається як наука, яка виникла на стику природничих, суспільних і гуманітарних дисциплін, яка вивчає закономірності й феномен розвитку людини на ступені її зрілості й особливо під час досягнення нею найвищого рівня у цьому розвитку. Тому особливо важливим є завдання спрямувати студентську молодь на поступове, але постійне досягнення акмевершин.

Отже, акмеологія цілеспрямовано і послідовно вивчає феноменологію, закономірності та механізми становлення людини на етапах ранньої, середньої й пізньої дорослості як індивіда, тобто складного живого організму, як особистості, що засвоїла власне ставлення до різноманітних аспектів діяльності та як суб'єкта діяльності, тобто професіонала. Таким чином, можна сказати, що акмеологія це наука про якість творчої діяльності викладачів, які навчають основ професіоналізму в сфері мистецтва,

майстерності й творчості засобами освіти в будь-якому виді творчої діяльності; наука про вдосконалення, корекцію й реорганізацію творчої діяльності досвідчених фахівців.

Акмеологічний підхід як базисна методологічна програма характеризується прогностичністю, оскільки орієнтує дослідника на прогноз якісного результату в підготовці педагогічних працівників, на аналіз продуктивності сучасного досвіду підготовки педагога й виділення перспективних ідей, чинників, під впливом яких він складається, на вивчення акмевершин у педагогічній діяльності, на проектування продуктивних моделей професійної діяльності.

Важливими є цінності які пов'язані з самореалізацією викладача історико-мистецьких дисциплін у педагогічній діяльності, а саме: творчий характер професії, захопленість нею, широкі можливості для виявлення власного ціннісного ставлення до культурної, мистецької спадщини, спрямовані на пошуки доцільної узгодженості власних професійних домагань і можливостей, очікувань, інтересів суб'єктів навчально-виховного процесу.

Висновок. Проведений аналіз дозволив засвідчити, що дослідницьке завдання у сфері історико-мистецької освіти передбачає вибір теоретико-методологічної стратегії, яка втілюється у підходах до пізнання. Адже дослідницька діяльність є певною мірою, самостійним пошуком вирішення поставлених проблем і припускає наявність проблеми і виконання всієї послідовності пошукових дій, необхідних для її вирішення. Запропоновані методологічні підходи дають змогу визначити стратегію вирішення нагальних проблем історико-мистецької освіти, встановити їх ієрархію. Виокремлені підходи уможливають підвищення якості професійної підготовки майбутніх викладачів історико-мистецьких дисциплін у процесі особистісного фахового становлення в системі багаторівневої освіти.

Література

1. Нагорна Л. П. Історична культура: концепт. Інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 382 с.
2. Кучменко Е. М. Духовна спадщина як багатогалузева система історико-культурологічної науки. Ніжин: НДУ імені Миколи Гоголя, 2023. 336 с.
3. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії. Київ: Українсько-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. 302.
4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
5. Кондрацька Л. Сучасні технології підготовки майбутніх вчителів мистецтва. *Мистецтво та освіта*. 2005. № 2. С. 7–11.

References

1. Nagorna, L.P. (2014). *Istorychna kultura: kontsept. Informatsiinyi resurs, refleksyvnyi potentsial* [Historical culture: concept. Informational resource, reflective potential]. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Kuchmenko, E.M. (2023). *Dukhovna spadshchyna yak bahatohaluzeva systema istoriko-kulturolohichnoi nauky* [Spiritual heritage as a multi-disciplinary system of historical and cultural science]. Nizhyn: NDU imeni Mykoly Hoholia [in Ukrainian].
3. Zyazyun, I.A. & Sagach, H.M. (1997). *Krasa pedahohichnoi dii* [The beauty of pedagogical activity]. Kyiv: Ukrainsko-finskyi in-t menedzhmentu i biznesu [in Ukrainian].
4. Padalka, H.M. (2008). *Pedahohika mystetstva: teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin* [Art pedagogy: theory and teaching methods of art disciplines]. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
5. Kondratska, L. (2005). Suchasni tekhnolohii pidhotovky maibutnikh vchyteliv mystetstva [Modern technologies for training future art teachers]. *Mystetstvo ta osvita – Art and education*. No 2. P. 7–11 [in Ukrainian].

Kuchmenko E.

Doctor of historical sciences,
Professor of the Department of World History
and International Relations
Nizhyn Gogol State University
kuchmeh@yahoo.com
orcid.org/0000-0003-1311-4181

Davydenko Y.

Candidate of historical sciences,
Associate Professor of the Department of World History
and International Relations
Nizhyn Gogol State University
davidenko_yuri@ukr.net
orcid.org/0009-0009-2476-093X

Brovko A.

Candidate of historical sciences,
Associate Professor of the Department of World History
and International Relations
Nizhyn Gogol State University
alyona_brovko@meta.ua
orcid.org/0000-0002-8490-7990

Prudko V.

Candidate of historical sciences,
Associate Professor of the Department of World History
and International Relations
Nizhyn Gogol State University
prudkoslava@gmail.com
orcid.org/0009-0006-9300-9910

**THEORETICAL AND PEDAGOGICAL COMPONENT IN THE PROCESS
OF TRAINING A SPECIALIST IN HISTORICAL AND ART DISCIPLINES**

The strategy of renewal of higher education determines the liberation from the ideology of dogmatism, the expansion of the range of knowledge, the ability to preserve the heritage and reject outdated concepts before they turn into fetters on the path of development. Taking into account the European experience in Ukraine, at the current stage, the process of creating an appropriate scientific paradigm for national education is taking place due to a special vision of the socio-cultural changes taking place in our country. From this point of view, the professional development of the future teacher is a process of qualitative changes, which are designed to create conditions for the transition from formal and theoretical knowledge to practical abilities and skills, from ideas about the realities of artistic and pedagogical activity to creative professional thinking, the basis of which is acmeological growth of the level pedagogical culture and motivated need for professional self-improvement of teachers of historical and artistic disciplines.

Solving the problem of effective training of future teachers-historians of culture for productive activities is closely related to the degree of development of their professionalism and the effectiveness of performing practical activities on the way to the search for their own mastery. After all, mastery is a category that characterizes a personality trait acquired with experience, a higher level of professional knowledge, abilities and skills, and a constant desire to reach the top.

The theoretical and methodological basis of this article are theories of scientific knowledge, philosophical statements about the essence of art history and art in general, as a specific form of social consciousness and artistic knowledge of reality; the unity of theory and practice, general pedagogical principles and approaches in the conditions of

humanitarianization of education, system-holistic, activity-based, axiological and personal-oriented, theoretical and methodical provisions of art education.

Key words: culture, history, art, theoretical and pedagogical training, axiology, acmeology, art teacher, theory, methodology, strategy, national self-awareness, spiritual heritage, spiritual identity, education, musical art, artistic creativity.